

АСТРАНАМІЧНАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ Ў ЛІТАРАТУРЫ ВЯЛІКАГА КНЯЗТВА ЛІТОЎСКАГА XV–XVII СТСТ.

Д. В. СКВАРЧЭЎСКИ^{1*}

^{1*}Нацыянальны прэс-цэнтр Рэспублікі Беларусь,
вул. Кастрычніцкая, 5, 220030, г. Мінск, Беларусь

Даследуецца праблема развіцця астранамічнай тэрміналогіі ў літаратуры Вялікага Княства Літоўскага ў XV–XVII стст. Заўважана, што ў акрэслены перыяд яна была прадстаўлена як арыгінальнымі, так і запазычанымі тэрмінамі, перанятымі з візантыйскай, заходнееўрапейскай і яўрэйскай літаратуры. Адзначана, што з XVI ст. стала пераважаць тэндэнцыя замены архаічных тэрмінаў новымі лексемамі, запазычанымі з заходнееўрапейскіх моў. Паказана, што развіццё навукі і станаўленне каталіцкай сістэмы адукацыі паўплывалі на ўніфікацыю тэрміналогіі, што было абумоўлена выкарыстаннем лацінскіх і грэчаскіх тэрмінаў і стварэннем астранамічнай літаратуры на лацінскай мове.

Ключавыя словы: астранамічныя веды; сярэднявечная астраномія; астронімы; Вялікае Княства Літоўскае.

АСТРОНОМИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В ЛИТЕРАТУРЕ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО XV–XVII ВВ.

Д. В. СКВОРЧЕВСКИЙ¹⁾

¹⁾Национальный пресс-центр Республики Беларусь,
ул. Октябрьская, 5, 220030, г. Минск, Беларусь

Исследуется проблема развития астрономической терминологии в литературе Великого княжества Литовского в XV–XVII вв. Установлено, что в изучаемый период она была представлена как оригинальными, так и заимствованными терминами, перенятыми из византийской, западноевропейской и еврейской литературы. Отмечено, что с XVI в. стала преобладать тенденция замены архаических терминов на новые, заимствованные из западноевропейских языков. Показано, что развитие науки и становление католической системы образования повлияли на унификацию терминологии, что было обусловлено использованием латинских и греческих терминов и созданием астрономической литературы на латинском языке.

Ключевые слова: астрономические знания; средневековая астрономия; астронимы; Великое княжество Литовское.

THE ASTRONOMICAL TERMINOLOGY IN THE LITERATURE OF THE GREAT DUCHY OF LITHUANIA IN THE XV–XVII CENTURIES

D. V. SKVARCHIUSKI^a

^aNational Press Center of the Republic of Belarus,
Kastychnickaja Street, 5, 220030, Minsk, Belarus

The article is about to the development of astronomical terminology in the literature of the Grand Duchy of Lithuania in the XV–XVII centuries. Astronomical terminology was presented as an original or borrowed terms from Western European, Byzantine and Jewish literature. The tendency to replace archaic terms for a new one, borrowed from the Western Europe-

---

Образец цитирования:

Скварчэўскі Д. В. Астранамічная тэрміналогія ў літаратуры Вялікага Княства Літоўскага XV–XVII стст. // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Гісторыя. 2017. № 2. С. 42–47.

For citation:

Skvarcheuski D. V. The astronomical terminology in the literature of the Great Duchy of Lithuania in the XV–XVII centuries. *J. Belarus. State Univ. Hist.* 2017. No. 2. P. 42–47 (in Belarus.).

Автор:

Дмитрий Вячеславович Скворчевский – кандидат исторических наук; главный специалист.

Author:

Dzmitry Skvarcheuski, PhD (history); chief specialist.
zmicerbelapol@inbox.ru

an tradition, became prevalent from the XVI century. The development of science and the establishment of the Catholic education system influenced to the unification of terminology, due to the use of Latin and Greek terms and the creation of astronomical literature in Latin.

Key words: astronomical knowledge; medieval astronomy; astronoms; Grand Duchy of Lithuania.

Перыяд XV–XVII стст. з’яўляецца часам станаўлення астранамічнай навукі ў Вялікім Княстве Літоўскім (ВКЛ). На працягу гэтага часу адбывалася бесперапынная эвалюцыя астранамічных ведаў і ўяўленняў, ажыццяўлялася іх пашырэнне ў грамадстве. Астранамічныя тэрміны мы сустракаем не толькі ў тагачаснай спецыялізаванай літаратуры, але і на старонках летапісаў, хронік, мемуараў, рэлігійных і мастацкіх твораў. Разам з узроўнем ведаў змянялася і адпаведная тэрміналогія, якая адлюстроўвае працэс развіцця астраноміі і дапамагае прасачыць уплывы розных традыцый на фарміраванне гэтай навукі ў ВКЛ. Письмовыя крыніцы дазваляюць даведацца, як у акрэслены перыяд у старабеларускай мове называліся нябесныя целы і астранамічныя з’явы, на падставе чаго можна зрабіць высновы аб зменах у поглядах і ўзроўні адукацыі насельніцтва, ступені замежных уплываў на культуру краіны. Мы не імкнуліся правесці аналіз усіх астранамічных тэрмінаў, якія сустракаюцца ў пісьмовых крыніцах ВКЛ XV–XVII стст. Нашай мэтай з’яўляецца вызначэнне галоўных тэндэнцый у развіцці астранамічнай тэрміналогіі таго часу.

У XV–XVII стст. у кірылічнай літаратуры ВКЛ ужываліся запазычаныя тэрміны «астраномія» і «астралогія», якія выступалі як сінонімы і не мелі дакладнага вызначэння, што яскрава сведчыць пра адсутнасць дыферэнцыяцыі гэтых паняццяў, аднак ужо ў XVII ст. іх значэнні пачалі размяжоўвацца. У царкоўных творах таго часу назіралася блытаніна названых тэрмінаў [1, с. 160]. Астралогія нярэдка атаясамлівалася з чараўніцтвам і варажбой. Непрыняцце царквой астраноміі ў пэўнай ступені абумоўлена язычніцкімі вытокамі гэтай галіны ведаў, што адлюстравалася ў назвах планет і сур’яў, якія носяць імёны старажытных бостваў і герояў. Аўтары XV–XVII стст. з ВКЛ адзначалі, што астраноміяй і астралогіяй выдатна валодалі старажытныя халдзеі, грэкі, іўдзеі, егіпцяне, індыйскія брахманьы [2, с. 352–353; 3, с. 5–6].

У старабеларускай мове існавалі ўласныя аналагі названых запазычаных тэрмінаў – *звездарство* і *звездочтене* [4, с. 2]. Для абазначэння астраномаў і астралагаў ужываліся таксама лексемы *звездозорец* [3, с. 5] і *звездар* (*квяздар*) [5, с. 14]. Вядомая і жаночая форма апошняга тэрміна – *звездарька* [6, с. 2]. Як адзначаў Я. Ф. Карскі, у старабеларускім перакладзе твора «Сказание о Сивилле пророчице» варажба па зорках была адметнай здольнасцю галоўнай гераіні, што не згадваецца ў іншых варыянтах аповесці [6, с. 12]. Магчыма, гэта можа

ўскосна сведчыць пра існаванне на тэрыторыі ВКЛ жанчын-варажбітак, якія рабілі прадказанні па зорках. Характэрна, што яшчэ напрыканцы XIX – пачатку XX ст. на Беларусі спрактыкаваныя жанчыны выраблялі для варажбы адмысловыя ручнікі са знакамі, якія суадносіліся з нябеснымі аб’ектамі [7, с. 195]. Можна выказаць здагадку пра тое, што намінацыя *звездар* з’явілася не толькі як аналаг запазычанага тэрміна, а была вядомая яшчэ ў дахрысціянскія часы і выкарыстоўвалася для абазначэння пэўнай катэгорыі язычніцкіх жрацоў, якія займаліся прадказаннямі па зорках, пра што можна меркаваць на падставе пісьмовых крыніц. У «Хроніцы літоўскай і жамайцкай» пра выхаванне вярхоўнага жраца Ліздзейкі пры князю Віценю распавядаецца: «...будучи на дворе княжом, научился звездарства ведлуг бегов небесных» [8, с. 39]. У XVII ст. М. Прэторыус згадваў тэрмін старалітоўскай мовы *szweigdzurunes*, якім называліся тыя, хто варажыць па зорках [9, с. 138]. Відавочна, гэта слова звязана з літоўскім назоўнікам *žvaigždė* ‘зорка’.

У старабеларускай мове ўжываўся запазычаны тэрмін «космас», які, аднак, не меў таго вузкага сэнсу, які ў яго ўкладваецца зараз. Дадзенае слова выкарыстоўвалася ў значэнні ‘ўвесь свет’: «Космос, то есть, светом называется» [10, с. 48]. Да ліку зорак адносілі таксама планеты, якія абазначаліся лексемамі *звезды* і *планеты/планіты*. У Астрожскай Бібліі 1582 г. выкарыстоўваўся тэрмін *кружилія*, які мог служыць у якасці агульнага наймення планет. Гэта лексема фіксуецца таксама ў старажытных усходнеславянскіх пісьмовых крыніцах XIII–XV стст. [9, с. 25]. У астранамічнай традыцыі XV–XVII стст. большасць касмічных аб’ектаў называліся словамі, запазычанымі з лацінскай альбо грэчаскай моў, выключэнне складалі толькі назвы Сонца і Месяца: *Слонце, Месец, Меркуры, Венус, Марсу/Марс, Юпитер, Сатурнуси; Солнцо, Луна, Ермисъ, Афродитъ, Аерисъ, Зевсъ, Кронъ*.

У гэты перыяд быў добра вядомы і задзяк, які пазначаўся тэрмінам *зодии* альбо *зверинець*: *Скоп/Баран* (авен), *Юнецъ/Тур/Тельц/Телец/Бык, Близнец, Раки/Рак, Лев, Панна/Дева, Вага/Ярем, Скоропия/Недъведок/Шкорпия, Стрелец, Козорог/Козирог/Козрог, Водник/Водолей, Рыбы*. Часам выкарыстоўваліся лацінскія тэрміны ў кірылічнай транскрыпцыі, напрыклад: *Капрекорьюно* [11, арк. 67 адв.].

У перакладзе знакамітага твора «Шасцікрыл», які адносіцца да корпусу літаратуры так званай ерасі жыдоўствуючых, сустракаюцца падвоеныя назвы знакаў задзяку на старабеларускай і яўрэйскай

мовах (*Авен – Тале, Рыба – Дагім*) альбо толькі яўрэйскія назвы: *Шорь* (Цяля), *Мазнаім* (Шалі) і інш. [12, с. 55–56]. У артыкуле, змешчаным у рукапісным «Віленскім зборніку» [11, арк. 60 адв. – 61 адв.], распавядаецца пра агульную будову Сусвету, згадваецца дзвянтае неба, на якім знаходзіцца *Аравотъ звезда*, якая «всім звездам силу подаеъ» [11, арк. 61]. Прыведзены выраз звязаны з ідэяй пра тое, што менавіта дзвянтае неба з’яўляецца рухавіком усёй сістэмы нябесных паясоў. Гэта ўяўленне адпавядае поглядам Арыстоцеля. Дзевяць нябесаў згадваюцца і ў іўдзейскай касмалогіі, якая таксама шмат у чым грунтавалася на антычнай спадчыне. Пра паняцце «Аравот» пісаў Майсей Майманід, выдатны яўрэйскі філосаф, багаслоў і вучоны XII ст.: у іўдзейскай касмалогіі яно абазначала адну з нябесных сфер, звычайна найвышэйшага неба, а ў шырокім сэнсе – бясконцую прастору [13, с. 213].

Да ліку астранамічнай літаратуры «ерасі жыдоўствуючых» таксама адносіцца праца «Касмаграфія», якая разам з творам «Шасцікрыл» захавалася ў «Холмскім зборніку», створаным паміж 1503 і 1522 гг. [14, р. 177]. «Касмаграфія» з’яўляецца перакладам вядомага «Трактата аб сферы» Іаана Сакрабоскі – матэматыка і астранома XIII ст., выкладчыка Сарбонскага ўніверсітэта. У творы падрабязна апісваецца будова Сусвету. Змест працы сведчыць пра тое, што прыхільнікі акрэсленага руху мелі такія ж астранамічныя погляды, як і насельніцтва тагачаснай Заходняй Еўропы. У творы прадстаўлена пталамееўская геацэнтрычная сістэма. Трактат складаецца з чатырох раздзелаў і заканчваецца часткай «Слово о гибели лунной и солнечной». Размяшчэнне нябесных паясоў аўтар «Касмаграфіі» параўноўваў з цыбуляй. Такая паралель сустракаецца і ў творах Майсея Майманіда [13, с. 214], у якога гэты вобраз, відаць, і быў запазычаны. Увогуле падобная літаратура цікавая тым, што ў ёй сустракаецца вялікая колькасць новых тэрмінаў, робіцца спроба распрацаваць уласны навуковы тэрміналагічны апарат: *одержитель* (суб’ект), *одержанный* (аб’ект), *осудъ* (суджэнне), *роженая* (вывад), *снуръ* (лінія), *ступли* (градусы), *душевенство* (дух), *гіюль* (матэрыя), *поновления* (маладзік), *противление* (поўня), *уконь луне* (схіленне Луны) і г. д. [15, с. 401–402; 16, с. 390]. Пераклады названых прац – адна з першых спроб стварыць уласную аўтэнтычную філасофскую і навуковую тэрміналогію на грунце жывых гаворак, а не царкоўнаславянскай мовы, якая пачала пазбаўляцца сваёй манаполіі ў рэлігійнай і навуковых сферах [17, с. 635].

У тагачаснай літаратуры сустракаюцца астронімы, вядомыя з этнаграфічных запісаў XIX–XXI стст. Можна меркаваць, што многія тэрміны, зафіксаваныя этнографамі, адлюстроўваюць моўныя адзінкі, характэрныя для папярэдніх стагоддзяў. Перш за

ўсё неабходна звярнуць увагу на аднолькавыя астронімы ў сучасных беларускай і літоўскай мовах. Супадзенні ў іх назваў аб’ектаў зорнага неба могуць сведчаць пра тое, што гэтыя тэрміны былі вядомыя ўжо ў часы ВКЛ ці нават у яшчэ больш даўнім мінулым, калі тэрыторыю Беларусі засялялі балцкія плямёны. У сувязі з гэтым важнымі з’яўляюцца звесткі польска-лацінска-літоўскага слоўніка Канстанціна Шырвіда. У перавыданні 1642 г. змяшчаюцца некаторыя літоўскія назвы зорак і сузор’яў: *Žwayžde aušros* ‘Ранішняя зорка’, *Žwayžde wakarine* ‘Вячэрняя зорка’ (Венера), *Grizulas* ‘кола, у якім аб’язджалі коней’ (Вялікая Мядзведзіца), *Sietinas* ‘Жырандоль’ (Плеяды) [18, с. 166–167]. Гэтыя астронімы, вядомыя ў Літве і цяпер, маюць дакладныя беларускамоўныя адпаведнікі: Ранішняя зорка, Вячэрняя зорка (Венера), Сіта (Плеяды). Пры гэтым у Літве тэрмін *Sietinas* паўсюдна ўжываецца разам з сінонімам *Sietas* ‘сіта’, розніца выяўляецца толькі ў дыялектных фанетычных варыянтах гэтых назваў. Даследчыкі адзначаюць безумоўнае даўняе балцкае паходжанне астроніма *Sima* на тэрыторыі Беларусі [19, с. 169–170]. Існаванне тэрміна з аналагічным значэннем у балцкім асяроддзі фіксавалася ў пісьмовых крыніцах ужо з XIV ст. [9, с. 26]. У перакладах Бібліі, зробленых у XVI ст. выхадцамі з ВКЛ, сустракаюцца наступныя традыцыйныя астронімы: *Власожелцы*, *Воз* (Біблія Ф. Скарыны), *Woz*, *Baby*, *Kosy* (Берасцейская Біблія 1563 г.), *Woz*, *Baby* (Нясвіжская Біблія С. Буднага 1572 г.). Падобныя астронімы фіксуюцца ў Беларусі і ў нашы дні: *Валасажары*, *Воз*, *Бабы*, *Косы* [9, с. 28, 66, 72, 82, 85].

У літаратуры ВКЛ таксама сустракаліся астронімы, запазычаныя з грэчаскай ці лацінскай моў. Напрыклад, у Берасцейскай Бібліі 1563 г. сустракаюцца найменні *Oryon* (Арыён), *Giady* (Гяды), *Pleiades* (Плеяды), *Arcturum* (Арктур) [9, с. 28]. У старабеларускім перакладзе твора «Александрыя» выкарыстоўваўся запазычаны з польскай мовы астронім *звезда Геркулисова* [20, с. 39], але пакуль не ўяўляецца магчымым вызначыць, якое нябеснае цела ён абазначаў.

Пад тэрмінам *беги небесныя* [8, с. 39] разумелася абарачэнне нябесных цел, рух свяцілаў па небе. Сінанімічнымі для яго з’яўляюцца найменні *круговное течение* [21, с. 107] (гадавое абарачэнне нябесных цел), а таксама *небесныя движения* [4, с. 5–6]. Змена квадраў Месяца абазначалася словазлучэннем *лунное пременение* [21, с. 107]. Для квадраў існавалі свае назвы, напрыклад: *серп*, *месяц молодой* ‘маладзік’ [22, с. 171], *полмесяца* ‘першая чвэрць’ [21, с. 109], *вся луна* ‘поўня’ [23, с. 94], *уход месяца*, *ветха* ‘ветах’ [21, с. 82, 103].

У літаратуры ВКЛ XV–XVII стст. астранамічныя з’явы часта называліся тэрмінамі *знак* ці *знамение*, што яскрава сведчыць пра тое, што людзі не ведалі пра іх сапраўдную прыроду, лічылі боскімі знакамі,

якія павінны былі папярэджаць пра пэўныя падзеі і падказваць людзям волю Бога. У помніках беларуска-літоўскага летапісання сустракаюцца паведамленні не толькі пра астранамічныя з’явы (зацьменні, плямы на Сонцы, каметы, метэоры), але і пра атмасферныя аптычныя феномены (гало і палярныя зьяні), якія ў той час не разглядаліся як асобныя віды з’яў [24, с. 28–29].

Зацьменні Сонца і Месяца ў пісьмовых крыніцах абазначаюцца як *гибель солнца, гибель месеца, гибель луны* [23, с. 94, 97], *помрачение во солнци* [22, с. 52], *солнце в затмении ці месяц в затмении* [22, с. 213]. Гэтыя ж з’явы таксама маглі апісвацца праз адпаведныя дзеясловы. Сярэднявечныя назіранні ахоплівалі і такую з’яву, як плямы на Сонцы: *в солнци аки гвоздие черно* [22, с. 105].

Пэўную эвалюцыю зазнала тэрміналогія, якая датычылася камет. У Супрасльскім летапісе ў запісе пад 1402 г. для апісання каметы выкарыстаны выраз *звезда велика аки копееинымь образом* [22, с. 53]. Гэты тэрмін з’яўляецца самым старажытным у пісьмовых крыніцах абазначэннем камет і ўпершыню ўжываецца ў «Аповесці мінулых гадоў» у дачыненні да каметы Галея 912 г. Даследчыкі заўважылі, што тэрмін непасрэдна запазычаны з візантыйскіх крыніц, у прыватнасці з «Хронікі Амартола» [25, с. 238; 16, с. 178–179]. Трэба адзначыць, што такое найменне камет (*звезда*) у старажытнарускіх летапісах захоўвалася на працягу наступных стагоддзяў. У творы «Сказание о Сивилле пророчице» канца XV – пачатку XVI ст. яшчэ захоўвалася архаічная тэрміналогія: *звезда на небе, а хвост имоуци яко павовъ* [6, с. 5]. У «Дыярышы» Ф. Еўлашэўскага ў запісе пад 1577 г. ужо быў ужыты тэрмін «камета» [5, с. 18]. У старабеларускім перакладзе твора «История об Атилле», падрыхтаваным у 1580-я гг., таксама выкарыстаны тэрмін *комета* [20, с. 272]. Змена тэрміналогіі адбылася пад уздзеяннем заходніх уплываў. У старабеларускую мову тэрмін «камета» трапіў з польскай мовы. У творы «О плендрованю руского панства от литвы и поражце их» звяртае на сябе ўвагу наступны момант у апісанні каметы 1468 г.: «Комета великая показалася <...> праве на полнеба метлою своею заимуючи...» [8, с. 214]. Мятла ў дадзеным выпадку абазначае хвост каметы. Варта заўважыць, што мятлой беларускія сяляне называлі камету і ў XIX–XX стст. [26, с. 318], што сведчыць пра архаічнасць і ўстойлівасць традыцыйных беларускіх астранімаў.

Метэор называлі *змиет* [22, с. 119], і гэта абазначэнне таксама шырока прадстаўлена ў беларускім фальклоры [9, с. 172]. Зорныя дажджы мелі найменне *течение звездамъ* [22, с. 119] альбо апісваліся з дапамогай адпаведнага дзеяслова. Абодва тэрміны з’яўляюцца архаічнымі і сустракаюцца ў старажытнарускіх летапісах. У старабеларускім перакладзе твора «История об Атилле» для абазначэння

метэораў сустракаецца яшчэ адзін тэрмін – *ощепы огнистые* [20, с. 272]. Гэту назву можна звязаць з міфалагічнымі ўяўленнямі пра Перуна. Захавалася паданне, паводле якога Перуновы стрэлы – гэта аскепкі каменных жорнаў, якімі ён б’е [27, с. 76], таму метэоры таксама маглі лічыцца зброяй грымотніка. У такім кантэксце можна разглядаць і згадку памылковых, на думку маскоўскага патрыярхата, поглядаў Лаўрэнція Зізанія, які ў сваім «Катэхзісе» пісаў «о крузех небесных и о планитах, и о зодиях, и о затмении солнца, о **громе** (тут і далей вылучана намі. – Д. С.) и о **молнии**, и о тресновении, и о шибении, и о **перуне**, о **комитах** и о **прочих звездах**, потому что те статьи из книги острологии, а та книга острология взята от волхвов елинских и от идолослужителей, ино тут в книге к нашему правоверию несходна» [28, с. 94]. Адасабленне тэрміна «пярун» ад грома і маланкі і яго далучэнне да шэрагу камет і іншых зорак паказвае на тое, што і ў гэтым выпадку гаворка магла ісці менавіта пра метэоры, якія абазначаліся традыцыйным тэрмінам.

У летапісах і хроніках згадвалася гало, але ў крыніцах для яго абазначэння няма агульнага тэрміна. Звычайна ў тэкстах проста апісвалася з’ява. Палярнае зьяненне таксама не мела адзінага наймення і апісвалася рознымі спосабамі, напрыклад: «яко облаком кровавым» [22, с. 104], «стольпы светлые як огонь» [22, с. 170] і г. д. Такая разнастайнасць тэрмінаў тлумачыцца адсутнасцю адзінай устойлівай формы праяўлення палярных зьяненняў. Аналагічная сітуацыя была характэрнай і для заходнееўрапейскай літаратуры. Тэрмін *aurora borealis* упершыню выкарыстаў Галілеа Галілей, а ў 1640-х гг. ён быў уведзены ў навуковы ўжытак П’ерам Гасэндзі [29, с. 8].

У «Пасхаліі» Францыск Скарына апісваў і такую з’яву, як парад планет, які ва ўяўленні тагачасных людзей быў прадвеснікам благіх падзей: «Сего году [1524] не будет гибели солнца ани месеца, но будет **соитие** всех **седми звезд**, блудящих во знамени небесном, в Рибях, месеца февраля. Они же напотом, если Господь Бог допуститъ, великое пременение царств, законов, людей и всех на земли и во водах родящихся быти знаменуютъ, якоевое ж прежде тым не бывало» [23, с. 96].

Пашырэнне каталіцтва на землях ВКЛ і станаўленне каталіцкай сістэмы адукацыі ўплывалі на распаўсюджванне ў краіне лацінамоўнай астранамічнай літаратуры. Інтэнсіфікацыя гэтага працэсу паскорылася пасля заснавання ў 1579 г. Віленскай езуіцкай акадэміі, у якой ужо ў XVII ст. з’явілася ўласная астранамічная школа. У выніку традыцыйныя астранімы, як і некаторыя іншыя тэрміны, паступова пачалі выходзіць з ужытку ў літаратуры і захоўваліся ў фальклоры.

Шматгадовыя назіранні, а таксама знаёмства мясцовых аўтараў з замежнай літаратурай праявіліся ў выкарыстанні разнастайнасці астранамічнай

тэрміналогіі, якая была прадстаўлена не толькі арыгінальнымі, але і запазычанымі тэрмінамі, перанятымі з візантыйскай і заходнееўрапейскай традыцыі, а ў літаратуры так званай жыдоўскай эрасі сустракаліся тэрміналагічныя адзінкі, засвоеныя з яўрэйскіх тэкстаў. Тэрміналогія, як і ўяўленні пра адпаведныя з'явы, на працягу XV–XVII стст. зазналі пэўныя змены: архаічныя запазычаныя ці традыцыйныя мясцовыя тэрміны саступалі мес-

ца новым, перанятым з заходнееўрапейскай літаратуры найменням, што таксама сведчыла пра эвалюцыю ведаў. Гэта тлумачыць разнастайнасць тэрмінаў, якія выкарыстоўваліся ў літаратуры акрэсленага перыяду. У XVII ст. праз развіццё навукі і сістэмы адукацыі адбывалася паступовая ўніфікацыя тэрміналогіі, што было выклікана ўжываннем пераважна лацінскіх і грэчаскіх тэрмінаў і стварэннем навуковых твораў на лацінскай мове.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Еремеева А. И. *Астрономические интересы, литература и образование в истории Москвы до середины XVIII в.* // Историко-астрономические исследования. М., 2000. Вып. 25. С. 156–198.
2. Галенчанка Г. Я. *Невядомыя і малавядомыя помнікі духоўнай спадчыны і культурных сувязей Беларусі XV – сярэдзіны XVII ст.* Мінск, 2008.
3. Перетц В. Н. *Повесть о трех королях-волхвах в западно-русском списке XV века* // Памятники древней письменности и искусства. Петроград, 1903. Вып. 150.
4. *Полное собрание русских летописей.* Т. 22, ч. 2 : Хронограф западно-русской редакции // Русский хронограф / предисл. Б. М. Клосса. М., 2005.
5. *Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси.* Киев, 1896. Вып. 2.
6. Карский Е. Ф. *Западнорусское сказание о Сивилле пророчице по рукописи XVI века : текст сказания, его состав и язык.* Варшава, 1898.
7. Кацар М. С. *Беларускі арнамент. Ткацтва. Вышыўка.* Мінск, 1996.
8. *Полное собрание русских летописей.* Т. 32 : Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. М., 1975.
9. Авілін Ц. *Паміж небам і зямлёй: этнаастрономія.* Мінск, 2015.
10. *Гістарычны слоўнік беларускай мовы.* Мінск, 1982– . Вып. 16. 1997.
11. *Аристотелевы врата, или Тайная тайных : [рукопись белорусского письма]* // Нац. б-ка Беларусі. [Конец XV – начало XVI в.]. 096/276 К.
12. Карский Е. Ф. *Белорусы : в 3 т.* Петроград, 1921. Т. 3, кн. 2 : Очерки словесности белорусского племени. Старая западно-русская письменность.
13. Барановский А. И. *Маймонид. Учитель и целитель.* Ростов н/Д, 2011.
14. Taube M. *The Kievan Jew Zacharia and the astronomical works of the Judaizers* // *Jews and Slavs.* 1995. Vol. 3. P. 168–198.
15. *Соболевский А. И. Переводная литература Московской Руси : библиогр. материалы.* СПб., 1903.
16. Святский Д. О. *Астрономия Древней Руси.* М., 2007.
17. Пелешенко Ю. *Реформаторские тенденции в украинской культуре конца XV – начала XVI вв.* // *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva).* Ljubljana, 2010. S. 627–637.
18. Vaiškūnas J. *Etnoastronomia litewska* // *Etnolingwistyka.* 1999. Т. 11. S. 165–175.
19. *Вайшкунас Й. Народная астрономия белорусско-литовского пограничья* // Балто-славянские исследования. 2004. Вып. 15. С. 168–179.
20. *Беларускія Александрыя, Троя, Трышчан... : пераклад. белетрыстыка Беларусі XV–XVI стст.* Мінск, 2009.
21. *Редкие источники по истории России.* М., 1977. Вып. 1.
22. *Полное собрание русских летописей.* Т. 35 : Летописи белорусско-литовские. М., 1980.
23. *Скарына Ф. Творы : прадм., сказанні, паслясл., акафісты, пасхалія.* Мінск, 1990.
24. *Скварчэўскі Д. В. Апісанні астранамічных з'яў у летапісах і хроніках Вялікага Княства Літоўскага XV–XVI стст.* // Беларус. гіст. часоп. 2014. № 7. С. 22–30.
25. *Покровский К. Кометы в русских летописях* // *Мир Божий.* 1903. № 4. С. 235–256.
26. *Авилин Т. В. Белорусская народная астрономия* // Историко-астрономические исследования. М., 2006. Вып. 31. С. 314–332.
27. *Богданович А. Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов : этногр. очерк.* Минск, 1995.
28. *Прения литовского протопопа Лаврентия Зизания с игуменом Ильей и справщиком Григорием по поводу исправления, составленного Лаврентием Катехизиса* // Летописи русской литературы и древности. М., 1859. Т. 2. С. 80–99.
29. *Лойша В. А. Полярные сияния = Aurorae : каталог, IV–XVIII вв.* М., 1989.

References

1. Eremeeva A. I. *Astronomical interests, literature and education in the history of Moscow until the middle of the XVIII century.* *Istoriko-astronomicheskie issledovaniya.* Moscow, 2000. Issue 25. P. 156–198 (in Russ.).
2. Galenchanka G. J. [Unknown and little-known monuments of the spiritual heritage and cultural relations of Belarus of the XV – the middle of the XVII century]. Minsk, 2008 (in Belarus.).
3. Peretc V. N. [Tale of the three Magi Kings in Western-Russian list of the XV century]. *Pamiatniki drevnej pismennosti i iskusstva.* Petrograd, 1903. Issue 150 (in Russ.).
4. [The Complete Collection of Russian Annals]. Vol. 22, part 2 : Chronograph of the West-Russian edition. In: *Russkii khronograf.* Moscow, 2005 (in Russ.).

5. [Memoirs relating to the history of Southern Rus]. Kiev, 1896. Issue 2 (in Russ.).
6. Karskij E. F. [West-Russian legend about Sibyll the prophetess according to the manuscript of the XVI century] : the text, composition and language. Warsaw, 1898 (in Russ.).
7. Kacar M. S. [Belarusian ornament. Weaving. Embroidery]. Minsk, 1996 (in Belarus.).
8. [The Complete Collection of Russian Annals]. Vol. 32 : *Khroniki: Litovskaya i Zhmoitskaya, i Bykhovtsa. Letopisi: Barkulabovskaya, Averki i Pantsyrnogo*. Moscow, 1975 (in Russ.).
9. Avilin T. [Between Heaven and Earth: ethnoastronomy]. Minsk, 2015 (in Belarus.).
10. [Historical Dictionary of the Belarusian language]. Minsk, 1997. Vol. 16. (in Belarus.).
11. [Aristotle's gates, or the «Secretum Secretorum»] : [Belarusian manuscript]. Natl. libr. of Belarus. [The end of the XV – beginning of the XVI century]. 096/276 K.
12. Karskij E. F. [Belarusians] : in 3 vol. Petrograd, 1921. Vol. 3, part 2 : *Ocherki slovesnosti belorusskogo plemeni. Staraya zapadno-russkaya pis'mennost'* (in Russ.).
13. Baranovskij A. I. [Maimonides. Teacher and Healer]. Rostov-on-Don, 2011 (in Russ.).
14. Taube M. The Kievan Jew Zacharia and the astronomical works of the Judaizers. *Jews and Slavs*. 1995. Issue 3. P. 168–198.
15. Sobolevskij A. I. [Literature in translation in the Moscow Rus]. Saint Petersburg, 1903 (in Russ.).
16. Sviatskij D. O. [Astronomy of Ancient Rus]. Moscow, 2007 (in Russ.).
17. Peleshenko Y. [Reformist tendencies in Ukrainian culture in the end of XV – beginning of XVI century]. *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Ljubljana, 2010. P. 627–637 (in Russ.).
18. Vaiškūnas J. [Lithuanian ethnoastronomy]. *Etnolingvistyka*. 1999. Vol. 11. P. 165–175 (in Pol.).
19. Vaiškūnas J. [Folk astronyms at the Belarusian-Lithuanian borderland]. *Balto-slavyanskie issledovaniya*. 2004. Issue 15. P. 168–179 (in Russ.).
20. [Belarusian Alexandria, Troy, Tryschan...] : transl. fiction in Belarus of the XV–XVI centuries. Minsk, 2009 (in Belarus.).
21. [Rare sources on Russian history]. Moscow, 1977. Vol. 1 (in Russ.).
22. [The Complete Collection of Russian Annals]. Vol. 35 : *Letopisi belorussko-litovskie*. Moscow, 1980. (in Russ.).
23. Skaryna F. [Works] : prefaces, legends, afterwords, hymns, paschalis. Minsk, 1990 (in Belarus.).
24. Skvarcheuski D. V. [Descriptions of the astronomical phenomena in annals and chronicles of the Grand Duchy of Lithuania of the XV–XVI centuries]. *Belarus. gistar. chasopis*. 2014. No. 7. P. 22–30 (in Belarus.).
25. Pokrovskii K. [Comets in Russian chronicles]. *Mir Bozhii*. 1903. No. 4. P. 235–256 (in Russ.).
26. Avilin T. V. Belarusian folk astronyms. *Istoriko-astronomicheskie issledovaniya*. Moscow, 2006. Issue 31. P. 314–332 (in Russ.).
27. Bogdanovich A. E. [Remnants of the ancient world view of the Belarusians] : ethnogr. essays. Minsk, 1995 (in Russ.).
28. [Debate of the Lithuanian Archpriest Lavrentij Zizaniya with Abbot Ilya and Gregory about correcting of the Zizaniya's Catechism]. *Letopisi russkoi literatury i drevnosti*. Moscow, 1859. Vol. 2. P. 80–99 (in Russ.).
29. Lojsha V. A. [Aurorae] : catalog, IV–XVIII centuries. Moscow, 1989 (in Russ.).

Артыкул паступіў у рэдкалегію 09.03.2017.
Received by editorial board 09.03.2017.